

Uvod

MODERNI NA SLOBODI

No old stuff for me! No bestal copyings of arches and columns and cornices!

Me, I'm new! Avanti!

William van Allen, arhitekt Chryslerove zgrade u New Yorku, 1929.

Moderni se čovjek zadovoljava malim.

Valéry

Tko su *antimodernisti*? Balzac, Beyle, Ballanche, Baudelaire, Barbey, Bloy, Bourget, Brunetière, Barrès, Bernanos, Breton, Bataille, Blanchot, Barthes... Nisu to svi francuski pisci čije prezime počinje slovom B, no slovom B započinje imponantan niz francuskih pisaca.

Nisu to svi prvaci *statu quo*, konzervativci i reaktionari svih boja, nisu to svi žučljivci i nezadovoljnici svoga doba, pasatisti i ultraši, gundala i mrkogleđe, nego moderni posvađani s „modernim vremenima“, modernizmom ili modernitetom, ili moderni koji su to bili protiv svoje volje, razdrti ili vremenu neprilagođeni moderni.

Zašto ih zvati *antimodernisti*? Prije svega da bi se izbjegla pogrдна konotacija koju redovito sadrže drugi mogući nazivi te bitne tradicije što se proteže kroz zadnja dva stoljeća naše književne povijesti. Zatim, zato što su pravi antimoderni u isti mah i moderni, unatoč svemu moderni ili moderni protiv svoje volje. Njihov prauzor je Baudelaire, jer njegova je modernost – on je izmislio taj pojam – bitno povezana s njegovim otporom „modernome svijetu“, kao što ga je nazvao jedan drugi antimodernist, Péguy, ili možda s njegovom reakcijom protiv modernosti kao takve, s njegovom mržnjom prema sebi kao prema modernom čovjeku. Tako on ne odabire za „slikara modernoga života“ Maneta, svojeg prijatelja i kole-

gu, nego Constantina Guysa, slikara kojeg je izum fotografije bacio u sje-
nu, dok Manetu piše: „[...] *vi ste tek prvi u oronulosti vaše umjetnosti*“.¹

Antimodernisti – ne dakle tradicionalisti, nego autentični antimoderni-
sti – jesu upravo moderni, pravi moderni, koji se nisu dopustili zavarati
modernizmom, oni su opamećeni moderni. U prvi se mah čini da oni mo-
raju biti drukčiji od modernih, ali brzo uviđamo da su to jedni te isti, isti
viđeni pod drugim kutom ili oni koji su najbolji među njima. Hipoteza
može izgledati neobičnom i zahtijeva provjeru. Naglašavajući antimoder-
nost antimodernih, pokazat ćemo njihovu zbiljsku i trajnu modernost.

Termin *antimoderan* (*antimoderne*) ponekad su koristili Charles du Bos i
Jacques Maritain dvadesetih godina 20. stoljeća, prije no što je termin
pao u nemilost. Du Bos 1922. bilježi u svojem *Dnevniku*: „Jutros sam svo-
jim učenicima pokušao objasniti ono osobito, krajnje antimoderano znače-
nje riječi *srce* kod Pascala. Srce je za Pascala prije pa čak i više organ spo-
znaje nego organ osjećajnosti, jer on kaže: srcem spoznajemo tri dimen-
zije prostora.“² Pascal, uzorni antimodernist? Prednost bi se mogla dati
izrazu „predmoderno“, *early modern*, u skladu s periodizacijom uvriježe-
nom u engleskom jeziku. No izvjesno je da Du Bos cilja, pod Pascalovim
okriljem, na moderno carstvo inteligencije i razuma, te brani drugi pore-
dak, onaj savjesti, intuicije ili čuvstva.

Maritain je naslov *Antimoderno* (*Antimoderne*) dao djelu koje je objavio
iste 1922. godine: „Ovdje nazivam *antimodernim*“, utvrdio je u predgovo-
ru, „ono što bi se jednako valjano moglo nazvati i *ultramodernim*“;³ odno-
sno tomizam na koji se Maritain obratio nakon što se odrekao Bergsona,
osumnjičenog za jednu od posljednjih hereza koje je Rim osudio počet-
kom 20. stoljeća, „modernizam“.

Dakle, mnogo prije nego što je postmodernizam došao u središte javne
pozornosti, antimoderano iskušenje već se njihalo između predmoderniz-
ma i ultramodernizma, između Tome Akvinskog i Pascala ili Bergsona.
Prema Maritainovu i Du Bosovu shvaćanju, epitet *antimoderno* označa-
vao je reakciju na modernizam, moderni svijet, kult napretka, bergsoni-
zam jednako kao i pozitivizam, te otpor tim pojavama. Označavao je
dvojbu, dvoumicu, nostalgiju, više nego izričitu negaciju.

¹ Charles Baudelaire, pismo Manetu, 11. svibnja 1865., *Correspondance*, ur. Claude Pichois i Jean Ziegler, Pariz, Gallimard, bibl. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1973., 2 sv., II, str. 497.

² Charles du Bos, *Journal* (lipanj 1922), Pariz, Corrêa, 1946., I, str. 103.

³ Jacques Maritain, *Antimoderne* (1922), u *Œuvres, 1912–1939*, Pariz, Desclée de Brouwer, 1975., I, str. 102.

To raspoloženje ne izgleda specifično modernim i vjerojatno odgovara općoj težnji. Budući da postoji u svako doba i svagdje, može ga se povezati sa sukobom, poznatim još od antike, između tradicije i inovacije, stalnosti i promjene, akcije i reakcije, Eleaćana i Jonjana, starih i modernih.

No, postoji ključna razlika između modernog antimodernog senzibiliteta i vjekovječnog zazora od promjene. Taj senzibilitet, povijesno određen, ima neosporni trenutak nastanka: to je Francuska revolucija kao odsudni lom i sudbonosna prekretnica. Tradicionalista je bilo i prije 1789., bilo ih je uvijek, ali ne i antimodernista u aktualnom, modernom smislu riječi.

Antimodernisti nas privlače. Francuska revolucija pripada prošlosti, iako joj je trebalo jako dugo, mnogo duže nego što se obično priznaje, da završi (nije završila prije 1889. ili čak 1989). Ona kao da nas više nema što naučiti, dok su antimodernisti sve aktualniji i čak nam djeluju kao proroci. Putovi kojima povijest nije pošla privlače našu pozornost. Gubitnici i žrtve pobuđuju našu naklonost, a antimodernisti se doimaju žrtvama povijesti. Oni imaju poseban odnos prema smrti, melankoliji, dendizmu: Chateaubriand, Baudelaire, Barbey d'Aurevilly heroji su antimodernitea. I s te točke gledišta, antimoderni nam se čine modernijima od modernih i povijesnih avangardi: u određenom smislu ultramoderni, izgledaju nam oni suvremeniji i bliži nama jer su bili lišeni iluzija. Naše zanimanje za njih poraslo je s našim postmodernim podozrenjem prema modernosti.

Još 1913. Albert Thibaudet primijetio je da su Revolucija i romantizam svojim raskidom paradoksalno pogodovali tradiciji: „Smatrajući je izgubljenom, ljudi su postali još svjesniji potrebe za njom i njezine ljepote. Njezine krhotine što ih je obnovilo vrijeme doživljene su kao drahma ili zalutala ovca iz Evandelja.“⁴ Suprotstavljena epohi, modi i pojavnom tijeku događaja, klasična je tradicija počela uživati ugled nepoznat u doba svoje vladavine. Kao posljedica toga, njezino je priznanje bilo „plod sila koje su je, napadajući je i ranjavajući, prisilile da iz nesvjesnog stanja prijeđe u svjesno“. Tako, „kritički spomenik u kojem se obnovila književna tradicija podigao je protiv romantizma jedan odmetnuti romantik“.⁵ Prvi među kritičarima bio je „odmetnuti romantik“ koji je utemeljio književnu kritiku protiv romantičkog carstva. Riječ je o Sainte-Beuveu, još jednom upečatljivom utjelovljenju antimodernizma, piscu koji je ostao poklonikom dražesnog 18. stoljeća u jeku romantizma.

⁴ Albert Thibaudet, „L'esthétique des trois traditions“, *NRF*, siječanj 1913., str. 5.

⁵ *Ibid.*, str. 6.

Thibaudet je primijetio – to je bila jedna od njegovih omiljenih teza – i da je „najizrazitije obilježje tradicionalističke obitelji njezina značajnost u spisateljskom svijetu i njezina slabost u političkom svijetu“.⁶ Isto bi se moglo reći i za naše antimoderniste. Tradicionalizam, potisnut u političkom životu kretanjem ideja, Napretkom, Školom, prešao je drugamo; tradicija je bila „uhvaćena u drugu mrežu, prešla je u drugu hidrografiju: književnost“⁷. Od Chateaubrianda do, u najmanju ruku, Prousta, između *Genija kršćanstva* i *Potrage za izgubljenim vremenom*, posredstvom Baudelairea i mnogih drugih, antimoderni je genij našao utočište u književnosti, i to onoj istoj književnosti koju mi označujemo kao modernu, književnosti koju su kasniji naraštaji pretvorili u kanon, ne tradicionalnoj nego navlastito modernoj književnosti, koja je to zato što je antimoderna, književnosti čiji je ideološki otpor nerazdruživ od književne smjelosti, za razliku od zrelog djela Bourgeta, Barrèsa ili Maurrasa. „Književnost, tisak, akademije, saloni, ukratko Pariz, skreću nadesno, u zajedničkom zamahu, gonjeni nutarnjim poticajem jednakim onome zbog kojeg su se političke skupine osjetile primoranima da se izjasne i svrstaju na lijevo.“⁸ Književnost, ako već nije sasvim na desnici, pruža otpor ljevici, u skladu s onime što je Thibaudet smatrao estetičkim desničarstvom u opreci spram sinistrizma prirođenog francuskom političkom i parlamentarnom životu 19. i 20. stoljeća, a napose životu Treće Republike, lijepe književnosti, profesora.

Gotovo cijela francuska devetnaestostoljetna i dvadesetostoljetna književnost koju će potonje generacije najviše cijeniti je, ako ne desničarska, onda zacijelo antimodernistička. Kako vrijeme bude prolazilo, Chateaubriand će odnijeti pobjedu nad Lamartineom, Baudelaire nad Victorom Hugoom, Flaubert nad Zolom, Proust nad Anatoleom Franceom, a Valéry, Gide, Claudel, Colette – ta veličanstvena generacija klasika rođenih oko 1870. – nad povijesnim avangardama s početka 20. stoljeća, kao što će Julien Gracq odnijeti pobjedu nad novim romanom. Usuprot velikom narativu borbenog i osvajačkog moderniteta, intelektualna i književna avantura 19. i 20. stoljeća uvijek je odbijala progresističku dogmu, opirala se racionalizmu, kartezijanstvu, prosvjetiteljstvu, povijesnom optimizmu – ili determinizmu i pozitivizmu, materijalizmu i mehanicizmu, intelektualizmu i asocijacionizmu, kao što je to unedogled ponavljao Péguy.

Tako su „u 20. stoljeću lijepa književnost i Pariz većinom prešli na desno, u istom trenutku kad su, u Francuskoj općenito, ideje desnice doživjele

⁶ *Id.*, *Les Idées politiques de la France*, Pariz, Stock, 1932., str. 14–15.

⁷ *Ibid.*, str. 27.

⁸ *Ibid.*, str. 29.

konačan poraz“.⁹ Thibaudet je iznio tu tvrdnju početkom tridesetih godina 20. stoljeća, prije uspona fašizama i prije Vichyja, i s današnjeg gledišta njegov govor o *konačnom* porazu može izgledati nesmotren. No njegovo je dugoročno predviđanje bilo začuđujuće točno: „Isključene iz politike, ideje desnice prognane su u književnost, gdje se stacioniraju, vojuju i usprkos svemu vrše određeni nadzor, upravo kao što su činile, u sličnoj situaciji, ideje ljevice u 18. stoljeću ili u devetnaestostoljetnim monarhijskim režimima.“¹⁰

Antimodernistička tradicija u modernitetu je, dakle, ako ne prastara tradicija, onda barem jednako stara kao modernitet. Je li ona živa i danas, ili je treba smatrati završenom? Usprotivivši se Rimbaudovoj zapovijedi, „Treba biti apsolutno moderan!“, i shvativši taj nalog doslovno a ne kao antifrazu koja omogućuje da se i Rimbaud svrsta među antimoderniste, Milan Kundera je na početku 21. stoljeća primijetio kako su „neki Rimbaudovi nasljednici uvidjeli nešto nevjerojatno: da je danas jedini modernizam dostojan te riječi antimoderni modernizam“¹¹. Izgleda međutim da se Kundera prevario na obje strane kronologije. S jedne strane „antimoderni modernizam“, kako ga on naziva, uopće nije nevjerojatan. Naprotiv. Ono što se čini Rimbaudovom krilaticom bila je ironična dosjetka. Ustvari, povijesno gledano, pravi, te riječi dostojni modernizam uvijek je bio antimoderan, odnosno podvojen, samosvjestan, i doživljavao je modernitet kao bolni lom, kao što će kasnije posvjedočiti Rimbaudova šutnja. S druge strane, izgleda da je tek danas, na početku 21. stoljeća, taj „antimoderni modernizam“ prestao biti opcija, ili je postao opcija koju je teže zagovarati.

Od kada? Moguće je da nam je taj kraljevski put moderniteta postao nedostupan sredinom 20. stoljeća, nakon što su antimoderne politike zadobile moć, ali izgubivši, očito, uzvišenost, pesimizam, dendizam što su nekoć odlikovali tu tradiciju. Kad bi trebalo imenovati posljednjeg antimodernista francuske tradicije, izbor bi vjerojatno pao na Drieua La Rochellea, barem prije njegova priklanjanja fašizmu. Junak njegova romana *Gilles* iz 1938. još se poziva na „onu tradicionalnu polemiku u kojoj već više od jednog stoljeća u Francuskoj briljiraju, u uzvišenoj i manifestnoj neplodnosti, zeloti Anti-Modernoga, od De Maistrea do Péguyja“¹². Drieu je primjer ponositosti i nemoći antimodernog dendija, ali i svjedok kraja te tradicije.

⁹ *Ibid.*, str. 30.

¹⁰ *Ibid.*, str. 32.

¹¹ *Le Monde*, 4. srpnja 2001.

¹² Pierre Drieu la Rochelle, *Gilles*, Pariz, Le Livre de Poche, 1969., str. 378.

Užasi sredine 20. stoljeća dugo su ometali antimodernu igru, koja je bila francuska ali i europska, i čiji su učesnici bili i Marinetti ili De Chirico, T. S. Eliot i Ezra Pound, također u raskoraku s Novim Svijetom. Naravno, još je moguće ovdje-ondje razabrati sva njezina tipična obilježja, kao na primjer u *Beskorisnom dnevniku (Journal inutile)* Paula Moranda, koji je nakon 1968. opisao sebe kao novog Chateaubrianda: „Bio sam čovjek staroga doba i buntovnik u isti mah!/ Od 1944. do 1951., moja strast da budem iritantan.“¹³ On je očito dobro upoznat sa svim herojima antimodernističke tradicije, počevši od Josepha de Maistrea: „Svako individualno ili nacionalno izopačenje odmah se očituje u točno odgovarajućem izopačenju u jeziku’ (Joseph de Maistre).“¹⁴ Antimodernist često sebe smatra puristom. Ironiziranje Voltairea i Rousseaua, „besmrtnih načela“ 1789., demokracije, općeg prava glasa neprestano je prisutno kod Moranda, kao što su to i pesimizam i svijest o dekadenciji. Ali sve je to sada okoštalo, turobno i puno gorčine, lišeno poleta očajanja. Resantiman se ne uspijeva preobraziti u izvor snage: „Više nema noći (Orly, 24 h bez prekida), kao što više nema odijela (muškarci odjeveni u žene, žene u muškarce), zajedničkih obroka (televizija), mise, svečanosti, društva.“¹⁵ Obnavljajući staru strepnju, koja je prožimala *Zagrobne memoare*, pred egalitarnističkom jednoobraznošću i demokratskom entropijom – „šireći se, društvo se srozalo; demokracija je polučila smrt“¹⁶ –, te jadicovke zvuče više kao zajedljive dosjetke pristalica Vichyja okupljenih na večeri kod Joséea de Chambruna. *Beskorisni dnevnik* Paula Moranda kao da potvrđuje tvrdnju da antimoderna struja na koncu 20. stoljeća neminovno izgleda kao relikv.

I ja sam dugo tako mislio. No, kad sam se vratio Rolandu Barthesu, njegovim posljednjim tekstovima, prepoznao sam u njemu klasičnog antimodernista, u Baudelaireovoj ili Flaubertovoj maniri. Barthes je 1971. izjavio da želi biti „u pozadini avangarde“, i odmah je pojasnio smisao te dvosmislene tvrdnje: „[...] biti u avangardi znači znati da je mrtvo ono što je mrtvo; biti u pozadini znači to i dalje ljubiti.“¹⁷ To je ponajbolje određenje antimodernog kao modernog, uhvaćenog u kretanje povijesti, ali nesposobnog pomiriti se s gubitkom prošlosti. „Božanstveno iznenađe-

¹³ Paul Morand, *Journal inutile, 1968–1976*, Pariz, Gallimard, 2001., 2 sv., I, str. 326.

¹⁴ *Ibid.*, str. 238. Morand citira drugi razgovor *Sanktpeterburških večernjih domjenaka* Josepha de Maistrea, ur. Jean-Louis Darcel, Ženeva, Slatkine, 1993., 2 sv., I, str. 130.

¹⁵ *Id.*, *Journal intime, op. cit.*, I, str. 339.

¹⁶ François-René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ur. Jean-Claude Berchet, Pariz, Classiques Garnier, 1898–1998.; 2. izd., Le Livre de Poche, bibl. „La Pochothèque“, 2003–2004., 2 sv., II, str. 847.

¹⁷ Roland Barthes, „Réponses“, *Œuvres complètes*, ur. Éric Marty, Pariz, Éd. du Seuil, 2002., 5 sv., III, str. 1038.

nje“, kao što je Charles Maurras nazvao dolazak na vlast maršala Pétaina bez državnog udara i „samoniklu kontrarevoluciju“ koja je uslijedila, učinilo je antimodernu igru – igru s vatrom – bezizglednom, ali samo privremeno, ne zauvijek. Ponovno smo u njoj.

O čemu će i o kome biti riječ? Ne o svim antimodernistima, svim predstavnicima antimoderne tradicije 19. i 20. stoljeća, jer ih ima napretek. Već i samo slovo B i bez svoga srodnog labijala – Péguy, Proust i Paulhan – zauzima znatan dio francuske književnosti. Usto ne vidim potrebe za detaljnim razmatranjem slučajeva kao što su Baudelaire, Flaubert ili braća Goncourt, koji su nam svi dobro poznati.

Počevši od Josepha de Maistre, Chateaubrianda, Baudelairea, u prvom ćemo dijelu istražiti nekoliko snažnih ideja, nekoliko tematskih konstanta, nekoliko ustaljenih motiva te podzemne struje moderniteta.¹⁸

Zatim, u drugom dijelu, usredotočit ćemo se na pojedine većma zanemarene velike antimoderniste 19. i 20. stoljeća, kao što su Lacordaire, Léon Bloy, Péguy, Albert Thibaudet, Julien Benda, Julien Gracq, a onda i Roland Barthes, jer antimoderna se nit može pratiti sve do nas. Svaki će od njih biti prikazan u sklopu skupnog portreta: Lacordaire pored Lamennaisa i Montalemberta, ispred Chateaubrianda i De Maistre; Bloy između Renana i Bernarda Lazarea, između Jamesa Darmestetera i Anatolea Leroy-Beaulieua; Péguy u društvu Georgesa Sorela i Bergsona, u pratnji Maritaina i Bende; Benda i Thibaudet u središtu *La Nouvelle Revue Française*, povezani sa Gideom, Jacquesom Rivièreom, Jeanom Paulhanom; Gracq između Andréa Bretona i Mauricea Blanchota ili Julesa Monnerota; konačno, Barthes pored Paulhana, u pozadini *Tel quela*. Tako će se krug antimodernista proširiti.

Ono što će se jasno pokazati nakon svih tih istraživanja jest ponajprije činjenica da ne postoji moderno bez antimodernog, ili da je ono antimoderno u modernom inzistiranje na slobodi. Na početku djela *Stari režim i revolucija*, Tocqueville je istaknuo svoju „krajnje nesuvremenu sklonost slobodi“, dodajući da ga pokušavaju uvjeriti kako za nju „više gotovo nitko ne mari u Francuskoj“.¹⁹

Antimoderni su moderni na slobodi.

¹⁸ Vidi, za tu metodu, moju knjigu *Les Cinq Paradoxes de la modernité*, Pariz, Éd. du Seuil, 1989.

¹⁹ Alexis de Tocqueville, *Stari režim i revolucija*, prev. Radmila Zdjelar, Zagreb, Politička kultura, 1994., str. 11 (izmijenjen prijevod).